

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Україні необхідна така система освіти, яка б відповідала національним інтересам і світовим тенденціям розвитку, готувала фахівців нової генерації, здатних виконувати свої обов'язки на високому професійному рівні. Процес підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах тривалий. Він вимагає великого вкладання сил і ресурсів, і в його стабільності – запорука якості та успішності навчання.

Слід урахувати, що на формування майбутнього фахівця, на становлення його особистості впливають не лише навчання та його програмний зміст, а й інтелектуально-творча діяльність, самоосвіта та саморозвиток самого студента. Ці процеси в системі професійної освіти виступають в єдності, що пов'язано не тільки з мінливістю професій та спеціалізацій, а й зі старінням інформації, яка в сучасному світі оновлюється кожні 3-5 років.

У зв'язку з цим перед педагогічною наукою постало завдання створення ефективних дидактичних систем, які базуються на використанні таких технологій, форм та методів навчання, які б забезпечували формування готовності до особистісно-професійного саморозуміння та саморозвитку.

Загальновідомо, що жоден, навіть висококваліфікований фахівець, не досягне бажаного результату в будь-якій діяльності, якщо його зусилля не будуть узгоджені з мотиваційною функцією самого процесу цієї діяльності. Це стосується і професійного саморозвитку. Більше того, мотиваційні установки майбутніх фахівців зазнають впливу нової сучасної ідеології, що розвивається у напрямі формування самосвідомості людини, яка сама відповідає за своє життя та кар'єру. Звідси випливає готовність формування мотивів розкриття свого інтелектуального, творчого потенціалу, прагнення поєднати навчання із особистісним та професійним саморозвитком, досягнення успіхів у навчанні, науково-дослідній діяльності та бажання стати компетентним фахівцем. Тому дослідження мотиваційної сфери особистості майбутнього спеціаліста як одного з основних компонентів готовності до професійного саморозвитку є одним із найактуальніших наукових завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Вивченням мотивації, як компонента навчальної та професійної діяльності майбутніх фахівців, зокрема майбутніх педагогів, займаються В.Клачко, І.Красноголова, Л.Буйновська, А.Бугрименко, К.Патяєва, І.Дельгас, П.Скляр, Т.Алієва, М.Колесник, Т.Дуткевич, В.Терещенко, В.Завіна, М.Олейник, Д.Стіпек, М.Х.Дембо, К.Р.Уенцел, А.Уігфілд, Г.Рейд, крім того, певні аспекти мотиваційного компоненту діяльності майбутніх вчителів початкової школи досліджуються Л.Присяжнюк, Ю.Інкіною, Л.Кекух, Л.Новіковою, М.Прокоф'євою та ін.

Формулювання цілей статті... В даній статті здійснюється аналіз особливостей формування мотивації навчальної та професійної діяльності, а також мотивації професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження... Вивчення мотивації є однією з центральних проблем дидактики та педагогічної психології. Аналізу мотиваційного компонента діяльності майбутніх вчителів початкової школи присвячені численні наукові дослідження.

Наприклад, досліджуючи мотиваційну готовність майбутніх учителів початкових класів до організації колективних форм роботи учнів сільських мало чисельних шкіл, Л.Присяжнюк зазначає, що мотиваційно-аксіологічний компонент становить логічний центр, основу готовності вчителя до професійно-педагогічної діяльності, що обумовлює його соціальну та професійну позиції. Структуроутворювальними елементами мотиваційно-аксіологічної готовності є потреби, мотиви, інтереси, цільові установки, ціннісні орієнтації майбутнього вчителя, які презентують його професійну спрямованість [6, с. 81-82].

М.Прокоф'єва у своєму дисертаційному дослідженні розробила та науково обґрунтувала теоретичну модель інтегрованої підготовки майбутніх вихователів дошкільних установ-вчителів початкових класів, в структурі якої одним з важливих етапів є мотиваційний. Метою цього етапу є формування спрямованості особи майбутнього фахівця. Він пов'язаний із систематичним оволодінням інформацією психолого-педагогічного характеру, позитивною мотивацією навчання, відкритістю до всього нового, готовністю до вирішення професійних завдань на інноваційних основах [7].

Л.Новікова вважає, що формування мотивів музично-педагогічної діяльності майбутніх учителів початкових класів – це дворівневий процес. Перший рівень припускає розвиток особистісно-смислового, пізнавального, ціннісного, творчого, комунікативного відношення студента до своєї діяльності. На другому рівні майбутній вчитель ставить завдання сформувати систему мотивів музичної діяльності у молодших школярів. Важливим фактором при цьому виступає відповідна організація педагогічної роботи [4].

Проблеми мотивації студентів розглядаються і зарубіжними дослідниками (М.Х.Дембо, К.Р.Уенцел, А.Уігфілд, Г.Рейд та ін.). М.Х.Дембо, визначаючи стратегії для успішного навчання у коледжі, розглядає мотивацію як внутрішні процеси, які спрямовують поведінку та надають їй енергію. Ці внутрішні процеси включають цілі, відчуття, очікування та переконання. Дослідник розрізняє успішного та неуспішного студента, вказуючи, що успішний студент знає як мотивувати себе, а неуспішному студенту важко керувати своєю мотивацією. Щоб бути успішним в навчанні, студент повинен ставити перед собою цілі, розвивати позитивне ставлення до своїх здібностей вміти концентруватися та розвивати свою впевненість в здатності до навчання, використовуючи різноманітні навчальні стратегії.

Мотивація студентів коледжу складається з трьох інтерактивних компонентів:

1. особисті та соціокультурні фактори (тобто особистісні характеристики, до яких входять особисті, сімейні, культурні цінності студентів);
2. фактори навчального середовища, до яких відносяться навчальний досвід на різних курсах;
3. внутрішні фактори або відчуття та переконання студентів.

На думку дослідника, внутрішні фактори є ключовими у розумінні поведінки студента [9]. З аналізу наукових праць з проблеми мотивації діяльності майбутніх спеціалістів стає зрозумілим, що особливості формування мотивації професійного саморозвитку майбутніх учителів початкових класів не достатньо висвітлено, тому даний аспект можна розглядати як педагогічну проблему.

Ж.Нюттен зазначає, що базова потреба у саморозвитку конкретизується в будь-якій сфері діяльності, в залежності від Я-концепції людини. Досягнення досконалості та самоповаги – це реальна внутрішня ціль в процесі самоосвіти. В цьому контексті потреба у саморозвитку дає початок конкретним формам мотивованої поведінки [5, с. 116]. Це твердження вказує на важливість процесу самоосвіти під час навчання у вищому навчальному закладі, метою якого є не тільки особистісний та професійний саморозвиток майбутнього фахівця, зокрема майбутнього вчителя початкової школи, а й формування мотивації професійного саморозвитку.

З проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що мотивація професійного саморозвитку – один із основних критеріїв якості професійної підготовки майбутніх спеціалістів школи першого ступеня, а ефективно її формування можливо забезпечити тільки за умови створення спеціальної системи мотивів, потреб, інтересів, прагнень, цілей, які спонукають до професійного саморозвитку. Тому враховуючи аналіз теоретичних засад поняття мотивації майбутніх фахівців, ми трактуємо *мотивацію професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи* як ієрархічну систему мотивів, які спонукають їх до професійного саморозвитку та самовдосконалення.

Якщо провідним чинником професійного саморозвитку вважати внутрішню потребу, прагнення до нього самої особистості, то формування системи мотивів, тобто мотивації, є важливою умовою для реалізації професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи.

Отже, професійний саморозвиток може сформуватись як спрямована діяльність лише тоді, коли в особистості виникає внутрішнє прагнення самовдосконалити себе у професійній сфері, прагнення до розвитку та прояву творчого ставлення до професійної діяльності, до пізнання та перетворення навколишнього світу. Що стосується формування мотивації, то важливо створити такі умови та ситуації, при яких утворюються та розвиваються відповідні мотиви і цілі з урахуванням та в контексті минулого досвіду та індивідуальності.

Цей висновок ґрунтується на теоретичних міркуваннях О.Леонтьєва про те, що діяльність людини як процес активності, завжди збігається з тим об'єктивним чинником, який спонукає суб'єкт до цієї діяльності, тобто мотивом [2]. Поняття діяльності пов'язується з поняттям мотиву. Діяльності без мотиву не буває. Критерієм розвитку особистості встановлено ступінь ієрархізованості діяльності та мотивів. Мотивація професійного саморозвитку підкоряється загальному механізму мотивації діяльності та утворення нових мотивів.

О.Леонтьєв назвав цей процес механізмом перетворення цілі в мотив. Ціль, яка спонукається до здійснення певним мотивом, з часом отримує спонукальну дію, тобто сама стає мотивом [2].

Тому, враховуючи те, що поняття мотивації професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи включає ієрархічну систему мотивів, які безпосередньо визначають спрямованість саморозвиваючої діяльності людини, необхідно насамперед конкретизувати цю систему мотивів, потрібних для професійного саморозвитку майбутнього фахівця.

З позицій нашого дослідження найбільшу увагу слід приділити пізнавальним мотивам, мотиву самоосвіти, професійним мотивам, які можуть спонукати студента до професійного саморозвитку та самовдосконалення.

Як ми бачимо будь-яка діяльність, в тому числі і професійний саморозвиток майбутніх учителів початкової школи, співвідноситься з декількома мотивами і тому є полімотивованою.

Водночас Д.Стіпек визначила, що студенти краще вчаться, якщо вони мають свої внутрішні причини для навчання (тобто навчаються, тому що вони хочуть, а не мусять), іншими словами якщо в студентів більше задіяна внутрішня мотивація [10]. Аналогічний висновок ми можемо зробити і про професійний саморозвиток.

Класифікації, визначення мотивації професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи та відповідна структура мотивів дають можливість виділити потреби, які варто розвивати для формування мотивації професійного саморозвитку. Перш за все це пізнавальні потреби, потреби в самовдосконаленні та самоактуалізації, професійні потреби.

Аналізуючи проблему професійної адаптації особистості студента до навчання, О.Галус з'ясовує сутність поняття професійна спрямованість. Вчений виділяє два структурних компонента професійної спрямованості: особистісний та процесуальний. Однією із складових процесуального рівня є потреба в саморозвитку відповідно до вимог даної професії. Особистісний рівень професійної спрямованості включає професійні потреби [1].

Дослідник розкриває сутність поняття професійні потреби, а саме професійні потреби – це стан, що визначає вибірковість реагування особистості, в першу чергу, на ті чинники, які на даний момент є найбільш актуальними для її збереження, нормального існування та професійного розвитку; це суб'єктивне переживання стану професійної нужди [1, с. 242].

На нашу думку однією з основних потреб, яка може бути важливою при формуванні мотивації професійного саморозвитку, є потреба в індивідуальному зростанні. Р.Хакмен та Г.Олдхем у своїй моделі мотивації вказують, що сила потреби в індивідуальному зростанні – це ступінь, в якій людина прагне досягнення результату, навчання та особистісного розвитку [8].

Підсумовуючи зазначене, можна відмітити, що до системи мотивів професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи можна віднести такі основні потреби як пізнавальні потреби, потреби в самовдосконаленні, самоактуалізації, професійні потреби, потреба в саморозвитку та потреба в індивідуальному зростанні.

Скориставшись класифікацією інтересів, ми спробували виокремити інтереси, які потрібні для формування мотивації професійного саморозвитку, а саме інтереси пізнавальні та професійні, які повинні бути стійкі, безпосередні та глибокі.

Проаналізувавши сутність поняття ціль, ми дійшли висновку, що постановка цілі – це важливий етап у процесі будь-якої діяльності, зокрема і в процесі формування мотивації професійного саморозвитку. Щоб сформувати мотивацію професійного саморозвитку, майбутній вчитель початкової школи повинен поставити перед собою внутрішню ціль, яка б була спрямована на реалізацію професійного саморозвитку.

Провідними мотивами у процесі формування професійного саморозвитку, на нашу думку, стають мотиви професійного розвитку, самоосвіти, професійні та пізнавальні мотиви.

Щоб вирішити завдання розвитку мотивів, необхідних для професійного саморозвитку та навчити студентів розуміти значущість професійного саморозвитку, потрібно створити механізм формування мотивації професійного саморозвитку, тобто створити сукупність методів та прийомів, які б спонукали студента до усвідомлення важливості професійного саморозвитку.

Торкаючись проблеми формування мотивації професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи, особливу увагу варто надати таким методам як дискусія, диспут, метод включення студентів у ситуації емоційно-моральних переживань та особистого переживання успіху, метод опори на здобутий життєвий досвід, пізнавальні, дидактичні, рольові ігри, різного виду тренінги та ін. Слід також враховувати індивідуальний підхід до студента у процесі формування мотивації професійного саморозвитку.

Основними прийомами формування мотивації професійного саморозвитку можна вважати опору на бажання, використання ідентифікації, урахування інтересів та нахилів студента, заохочення бажання досягти успіху, демонстрування наслідків професійного саморозвитку, визнання успіхів, використання виховних та педагогічних ситуацій та ін.

Дослідження мотивації людини Д.Макклелланда, дає можливість виокремити формуючі впливи на мотивацію професійного саморозвитку майбутнього учителя початкової школи [3]: формування у студента прагнення до професійного саморозвитку; самоаналіз; формування навичок у майбутнього спеціаліста ставити перед собою високі, але адекватні цілі; міжособистісна підтримка.

Взявши за основу теж саме дослідження Д.Макклелланда, ми зробили спробу виділити етапи формування мотивації професійного саморозвитку майбутнього учителя початкової школи [3]:

1. Привернення уваги до поняття професійного саморозвитку;
2. Одержання студентами при виконанні спеціальних вправ та в ході різноманітних ігор досвіду мислення, поведінки, емоційного реагування, характерного для мотивів професійного саморозвитку;
3. Засвоєння студентами спеціальних термінів, які означають компоненти мотивації професійного саморозвитку;
4. Співвіднесення мотивів професійного саморозвитку кожним студентом зі своїм ідеалом, зі своїми духовними цінностями та особисте прийняття даних мотивів;
5. Практичне використання студентами набутих знань у реальних життєвих ситуаціях;
6. Самостійна поведінка студентів відповідно до засвоєних мотивів.

Висновки... Нами були проаналізовані особливості формування, розвитку та підвищення мотивації навчальної, професійної діяльності та професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи, а саме шляхи, методи, прийоми, етапи формування даної мотивації.

Подальших досліджень потребує аналіз методик формування мотивації професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи.

Література

1. Галус О.М. Професійна адаптація особистості студента до навчання як умова його неперервного освітнього розвитку: теоретичний аспект / О.М.Галус // Збірник наукових праць. – Київ-Запоріжжя, 2005. – Вип. 4 – С. 241-247.
2. Леонтьев А.Н. Потребности и мотивы деятельности: учеб. [для пед. инст.] Леонтьев А.Н. – М.: Учпедгиз, 1962. – С. 362-383.
3. Макклелланд Д. Мотивация человека / Дэвид Макклелланд. – С.Пб: Питер (серия "Мастера психологии"), 2007. – 672 с.
4. Новикова Л.П. Формирование мотивов музыкально-педагогической деятельности будущих учителей начальных классов: дис...канд. пед. наук: 13.00.08 / Новикова Любовь Павловна. – Ярославль, 1997. – 473с.
5. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Жозеф Нюттен, [под ред. Д.А.Леонтьева] – М.: Смысл, 2004. – 608с.
6. Присяжнюк Л.А. Мотиваційна готовність майбутніх учителів початкових класів до організації колективних форм роботи учнів сільських мало чисельних шкіл: діагностичний аспект / Л.А.Присяжнюк // Вісник Луганського національного університету ім. Т.Шевченка (Педагогічні науки, Ч. II) – 2009 – №5(168) – С. 80-88.
7. Прокоф'єва М.Ю. Інтеграція педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / М. Ю. Прокоф'єва. – Одеса, 2008. – 22 с.
8. Сидоренко Е.В. Мотивационный тренинг / Елена Васильевна Сидоренко. – С. Петербург: Речь, 2005. – 204с.
9. Myron H. Dembo. Motivation and Learning Strategies for College Success. N. Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers, 2004. – 341p.
10. Stipek D. Motivation to Learn: from Theory to Practice. N. Jersey: Prentice Hall, 1988. – 178 p.

Анотація

В статті визначені особливості формування мотивації навчальної та професійної діяльності, а також мотивації професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи.

Аннотация

В статье определены особенности формирования мотивации учебной и профессиональной деятельности, а также мотивации профессионального саморазвития будущих учителей начальной школы.

Summary

The peculiarities of the formation of motivation of the learning and professional activity and professional self-development of the future teachers of primary school have been determined.

Ключові слова: мотивація, навчальна та професійна діяльність, професійний саморозвиток.

Ключевые слова: мотивация, учебная и профессиональная деятельность, профессиональное саморазвитие.

Key words: motivation, learning and professional activity, professional self-development.

Подано до редакції 14.10.2010.

УДК 331.548

© 2010

Шапран О.І., Симоненко О.В.

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми у загальному вигляді... На розширеному засіданні колегії Міністерства освіти і науки України під головуванням Дмитра Табачника розглядалися питання присвячені розвитку загальної середньої та дошкільної освіти і науки України у 2009 – 2010 навчальному році та завдання на 2010 – 2011 навчальний рік. Президент НАПН України В. Кремень наголошував про утвердження дитиноцентризму в освіті (максимальне наближення навчання, виховання, освіти дитини до конкретних здібностей дитини, в цьому щастя, успіх (особливо кар'єрний) майбутнього громадянина держави). Реалізацію цього напрямку полягає "у створенні профільної старшої школи", яка підготує до професійного самовизначення, до активної профорієнтаційної позиції учня [4, с. 4].

Сучасний інноваційний тип прогресу ставить нові вимоги перед людиною, зокрема здатність навчатися протягом усього життя (неперервна освіта), сприймати зміни, творити їх, жити в середовищі, яке постійно змінюється. Щоб готувати таку особистість, потрібно не тільки надати їй певний базис знань у школі, підвести до вироблення вмінь і навичок самостійної діяльності, а й навчити її використовувати їх у практиці. Запорукою успіху